

İnşa yazılarının təşkili və xüsusiyyətləri

Sevinc Qəmbərova ¹

XÜLASƏ

Məqalədə orta məktəblərdə inşa yazı işlərinin əhəmiyyətindən, onların təşkili və xüsusiyyətlərindən bəhs edilmişdir. İnşa yazıları şagirdlərin yazılı və şifahi nitq bacarıqlarını inkişaf etdirən səmərəli yazı növlərindən biridir. Mövzusuna görə bir neçə növə bölünür: rəy-inşalar, peyzaj, yaxud portretlərə həsr edilmiş inşalar və s. Məqalədə həmçinin inşa yazı növünə verilən tələblər də təqdim edilir. Belə ki, bu yazıları esse, ifadə və imla yazı növləri ilə həm birləşdirən, həm də ayıran cəhətlər mövcuddur. Tədqiqat işində yazıların ortaq və fərqli cəhətlərinə aydınlıq gətirilmişdir. Araşdırmanın yazılmasında təsviri, müşahidə və müqayisəli metodlardan istifadə edilmişdir.

AÇAR SÖZLƏR

inşa yazıları, növ, bənzərlik, fərqlilik, xüsusiyyət

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Göndərilib: 13.04.2025

Qəbul edilib: 17.05.2025

¹ Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Xəzər Universiteti. Azərbaycan.
<https://orcid.org/0000-0002-2673-5051> | sevinc.qemberova@mail.ru

The Organization and Characteristics of Essays

Sevinj Gambarova¹

ABSTRACT

The article talks about the importance, organization and characteristics of essay writing in secondary schools. Essay writing is one of the effective types of writing that develop students' written and oral speaking skills. According to the topic, essays are divided into several types: opinion essays, essays dedicated to landscape or portraits, etc. The article also presents the requirements for the type of essay writing. Thus, these writings have both connecting and separating aspects with essay, expression and spelling writing types. The common and different aspects of the writings have been clarified in the research work. Descriptive, observational and comparative methods were used in writing the research.

KEYWORDS

essay writings, type, similarity, difference, characteristics

ARTICLE HISTORY

Received: 13.04.2025

Accepted: 17.05.2025

¹ Doctor of Philosophy in Philology, Khazar University. Azerbaijan.
<https://orcid.org/0000-0002-2673-5051> | sevinc.qemberova@mail.ru

Giriş

Orta məktəblərin ilk tədris ilindən başlayaraq, Azərbaycan dili fənni üçün dörd əsas, dəyişməz məzmun xətti müəyyən edilmişdir. Oxu, dinləyib-anlama, dil qaydaları ilə yanaşı, yazı üzrə iş birinci sinifdən başlayaraq on birinci sinfə qədər davam etdirilir. Məktəbin ilk günündən etibarən, şagirdlərin şifahi nitqi ilə yanaşı, yazılı nitqinə də xüsusi diqqət yetirilir və bu, daima inkişaf etdirilir. Çünki savadlı, düzgün, məzmunlu yazı hər bir insanın dünyagörüşünün, mənəviyyatının, elmi səviyyəsinin əsas göstəricilərindəndir. Yazı zamanı şagirdlərin istər orfoqrafik, istərsə də kalliqrafik, texniki, üslubi, durğu işarələrinin yerində işlədilməsi ilə bağlı nöqsanlara yol verməmələrinə diqqət yetirilməli və dilin tədrisi prosesi bu istiqamətdə qurulmalıdır.

İşgüzar mühitdə müasir insanın yazılı olaraq istər akademik, istər publisistik, istərsə də bədii şəkildə fikirlərini ifadə edə bilmə bacarıq və vərdişlərinə yiyələnməsi vacib amillərdən biridir. Bu vərdişlərin formalaşdırılmasına təhsilin ibtidai səviyyəsindən başlanmalı, orta və yuxarı siniflərdə isə inkişaf etdirilərək davam etdirilməlidir. Fikirlərin yazılı formada düzgün və savadlı şəkildə ifadə edilməsinə olan tələbat hər dövr üçün aktualdır. Buna nail olmaq üçün müxtəlif yazı növlərinə müraciət edilməsi faydalıdır. Qeyd edək ki, yazı növlərinə həsr edilmiş vəsait və resurslar kifayət qədər deyil, olanların bəziləri isə dövrün tələblərinə cavab vermir. Ona görə də bu kimi məsələlərə elmin son yeniliklərini nəzərə alaraq və inkişaf etmiş ölkələrin təcrübələrindən bəhrələnərək yenidən müraciət etməyə ehtiyac vardır.

Metodlar

Məqalənin yazılmasında müşahidə, müqayisə və təsviri metodlardan istifadə olunmuşdur.

Nəticələr

1. İbtidai siniflərdən başlayaraq müxtəlif yazı növlərindən – inşa yazılarından istifadə şagirdlərin tənqidi və yaradıcı təfəkkürünün inkişafında mühüm rol oynayır.
2. İnşa yazılarının müxtəlif növləri üçün mövzuların seçilməsi, planın tərtib edilməsi və bütün bunlara hazırlıq prosesinin düzgün şəkildə təşkil edilməsi çox önəmlidir.
3. İnşa yazılarına ənəvi təlimdə müraciət olunurdu. Fəal təlimdə isə inşa yazıları ilə yanaşı, esse yazı növlərinə də müraciət edilir. Hesab edirik ki, bu yazı növlərinin

hər ikisi eyni mahiyyətə malikdir. Bu səbəbdən tədrisdə birinin saxlanması daha məqsəduyğun olardı.

4. Yazı təliminə, yazı növlərinə (imla, inşa, ifadə və s.), yazı işlərinin yoxlanılması və qiymətləndirilməsinə həsr edilmiş və bu sahədə əldə edilmiş yeni nəticələri özündə əks etdirən vəsaitlər və resurslar azdır. Gənc, bu sahədə təcrübəsi olan, başqa ölkələrin təcrübəsi ilə tanış olan mütəxəssislərin bu boşluğu doldurması arzuolunandır.

Müzakirə

Yazı, bəşər mədəniyyətinin ən böyük kəşflərindən biri olub, geniş imkanlara malik ünsiyyət vasitəsi kimi əsrlər və nəsillər arasında əlaqə yarada bilmək funksiyasını daşıyır. Tarixən müəyyən inkişaf mərhələlərində yazının müxtəlif növlərindən (əşyavi, fikri, şəkli, heca) istifadə edilmişdir. Hazırda hərfi (fonoqrafik) yazıdan istifadə edilsə də, digər yazı növləri tamamilə unudulmamış, müxtəlif məqsədlər üçün (brend, marka işarələrində, yaxınlıqda yeməxana, xəstəxana, dərzi və s. olmasını göstərmək üçün) hələ də istifadə edilməkdədir. Yazılı nitq şifahi nitqdən bir sıra üstünlükləri ilə fərqlənir: qalıcıdır, düşünmək və səhvləri düzəltmək imkanı verir və s.

Yazı, şagirdlərin duyğu və düşüncələrinin dil normalarına uyğun qaydada, nəqli, təsviri və mühakimə xarakterli rabitəli mətnlər formasında ifadəsini təmin edir. Oxu prosesində qazanılan bacarıqlar yazılı ünsiyyət vasitəsilə genişləndirilərək qarşılıqlı əlaqəyə çevrilir. Yazı, qoyulmuş hər hansı problem və ya mövzu ilə bağlı fikir və mülahizələrin müvafiq formada verilməsini, görülmüş işin hesabının hazırlanmasını təmin edir. Ədəbi dilin normalarına riayət etməklə, şagirdlərin tədqiqatçılıq və təşkilatçılıq bacarıqlarını nümayiş etdirməyə imkan yaradır (Azərbaycan Respublikasının Ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili üzrə Təhsil proqramı, s. 135).

Ənənəvi dilçilik ədəbiyyatında ibtidai siniflərdən başlayaraq yazıya verilən bir sıra əsas tələblərlə tanış olaq. Professor Yəhya Kərimov bu barədə yazmışdır: “Yazı təliminin mühüm məsələlərindən biri də yazıda mailliyin gözlənilməsidir. Bu tələbə əməl edilməsi hərflərin elementlərinin bir-birinə paralelliyini, hərflər arasında məsafənin düzgün saxlanılmasını, nəticə etibarilə yazının gözəlliyini təmin edir. ...Mailliyi gözləyə bilməyən uşaqların əlindən tutub öyrətmək mümkündür (Kərimov, 2011, s. 119).

Gördüyümüz kimi, hərflərin mailliyinin gözlənilməsi məcburi bir tələb kimi irəli sürülmüşdür. Halbuki inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə və son dövrə aid yeni ədəbiyyatlara nəzər salsaq, bunun heç də belə olmadığına şahidi olarıq. Bu tələbin hələ də tədris edilməsi və ona əməl edilməsi ancaq ənənəyə olan sadıqlıqla bağlıdır. Amma auditoriyada qarşı-qarşıya olan hər iki fikri demək doğru olardı.

“Ümumtəhsil məktəblərinin I sinfi üçün Azərbaycan dili fənni üzrə dərsliyin metodik vəsaiti”ndə verilmişdir: “Hərflərin mailliyi”. Latın əlifbasından istifadə edən bir çox Qərb ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, hüsrxət şriftlərinin müəyyən bucaq altında mailli olması vacib şərt deyil. Lakin Azərbaycanda formalaşmış hüsrxət ənənəsinə görə, əlyazısı hərfləri təxminən 20 dərəcə bucaq altında yazılır. Ölkəmizdə ibtidai sinif şagirdlərinə təklif olunan hüsrxət dəftərlərində də oriyentir şaquli xətlərin mailliyi 20–25 dərəcə arasında dəyişir. Məhz bu səbəblərdən dərslikdə təklif olunan hüsrxət normalarına görə hərflər 20 dərəcə bucaq altında yazılmalıdır (Nurullayeva, 2020, s. 16).

Ali məktəblərdə istifadə edilən “Ana dilinin tədrisi metodikası” dərsliyində yazılmışdır: “Hüsrxət təlimində diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də yazının rabitəliliyinin gözlənilməsidir. Vaxtilə elementli yazı tətbiq olunurdu. Elementli hərfin hər elementi üzrə məşq etdikdən sonra bunları bitişdirmək tələb edilirdi. ...Belə yazı vaxtı çox alır, uşağı yorur və elementləri bitişdirərkən müxtəlif səhvlərə yol verilməsi ilə nəticələnirdi. Ona görə də rabitəli yazı irəli sürüldü. Rabitəli yazı qələmi dəftərdən ayırmadan hərfləri birdəfəyə yazmağı tələb edir (Kərimov, 2011, s. 120).

Göründüyü kimi, hesab olunurdu ki, yazıda rabitəliliyin gözlənilməsi şagirdlərin yazılarında sürətliliyi təmin edir, həmçinin səhvlərə daha az yol verilir. Yəhya Kərimov yazı prosesində şüurluluğu təmin etmək məqsədilə hazırlıq dövründə yazıya verilən texniki tələblər sırasına aşağıdakı bəndi daxil etmişdir: “Hecalar və sözlər imkan daxilində rabitəli yazılmalıdır. Yazarkən əl mümkün qədər dəftərdən ayrılmalıdır” (Kərimov, 2011, s. 122).

Təcrübə və müşahidələr göstərir ki, qələmi kağızdan ayırmadan hərfin konfigurasiyasını tamamlamaq heç də, əvvəllər düşünüldüyü kimi, yazı sürətini artırmır, çünki bu məqsədə uyğunlaşdırılan hərflər konfigurasiyaları kifayət qədər mürəkkəbdir və əksinə, yazı sürətini azaldır. Bütün hərfləri bu məqsədə uyğunlaşdırmaq mümkün deyil, belə ki, əlifbamızda bir çox hərflər diakritik işarələrlə (Çç, Şş, Ğğ), üfüqi qoşa nöqtələrlə (Üü, Öö) müşayiət olunur və ya

perpendikulyar xətlərdən ibarətdir (Tt, Ff). Bu isə istənilən halda qələmi kağızdan ayırmağa səbəb olur və yazı sürətini aşağı salır (Nurullayeva, 2020, s. 15–16).

Yazı təliminin son məqsədi şagirdləri öz duyğu və düşüncələrinin sərbəst və əhatəli bacarıqlarına yiyələndirməkdir. Belə ki, artıq birinci sinifdən başlayaraq bu kimi xüsusiyyətlərin, vərdişlərin təməlinin yaranmasına çalışmalıyıq. Yazı məzmun xətti üzrə təqdim edilmiş standartlara görə, şagirdlər ibtidai siniflərdən başlayaraq öz arzu və hisslərini, əsərin qəhrəmanına münasibətini rabitəli cümlələrlə açıqca ifadə edə bilməli, mövzu ilə bağlı bir neçə cümlədən ibarət esse yazmalı və süjetli şəkillər üzrə, təxəyyülünə uyğun bədii mətnlər tərtib etmə bacarığına malik olmalıdırlar. Bütün bu cəhətlərin formalaşdırılması üçün müxtəlif yazı növlərinə (imla, inşa, ifadə, esse, çalışma) müraciət edilməsi məsləhətdir. Bu baxımdan, inşa yazıları, onların növləri və digər yazı işlərinin oxşar və fərqli cəhətləri barədə kompleks şəkildə danışmaq faydalıdır.

İnşa – nitq inkişafı üzrə işin ən yüksək formasıdır. ...Belə müstəqil yazılar şagirdlərin şifahi nitqinin, yaradıcı fəaliyyətinin, ətraf aləmlə tanışlığının, dünyagörüşünün ümumi inkişafına kömək edir. İnşa şagirddə emosiyaları, əqli müstəqilliyi oyadır, onlarda düşünmək, gördüklərini qiymətləndirmək və sistemləşdirmək, müşahidəçiliyi inkişaf etdirmək, səbəb-nəticə əlaqələrini tapmaq, tutuşdurmaq və müqayisə etmək, nəticə çıxarmaq qabiliyyətini inkişaf etdirir (Kərimov, 2011, s. 512–513). İnşa şagirdin yazılı nitq bacarıqlarını formalaşdıran tədris yazı növü olub, əsasən, bədii əsərlərin təhlili məqsədilə yazdırılır, şagirdin əsəri elmi-nəzəri aspektdən obyektiv dəyərləndirmə bacarığını formalaşdırır. Hər bir inşa bir neçə ünsürdən təşkil olunur: başlıq, epigraf, giriş, əsas hissə, nəticə. Başlıq mövzu, problematika və elmi tezisə uyğun ola bilər. İnşaya epigraf yazmaq mümkündür (Nəhmətova, 2020).

Hesab edirik ki, inşalar üzrə iş, şagirdlərin yazılı nitq bacarıqları ilə yanaşı, şifahi nitq bacarıqlarının da inkişafına öz töhfəsini verir. Tanınmış pedaqoq Ağarəhim Rəhimov haqlı olaraq göstərmişdir ki, “inşaların kollektiv müzakirəsi şagirdlərin obyekt haqqındakı biliklərinin genişlənməsinə və dərinləşməsinə, dinləmə qabiliyyətinin formalaşmasına və ən başlıcası, monoloji nitqlərinin inkişafına əsaslı təsir göstərir. İbtidai siniflərdə bu işin normal təşkili üçün müəllim şagirdlərin buraxdıqları səhvləri və müvəffəqiyyətləri şagird kollektivinin birgə səyi ilə meydana çıxarmalıdır” (Rəhimov, 2015, s. 456).

Orta məktəb proqramında inşa yazılarının bir çox növlərinə müraciət etmək olar. Onların bəziləri barədə məlumat verək.

Rəy-inşa – tədris prosesində hər hansı bir sənət nümunəsini, mədəni fəaliyyəti dəyərləndirmək üçün yazılan inşa növüdür. Rəydə obyektivliyin qorunması onun üslubunu şərtləndirən əsas xüsusiyyətlərdəndir. Artıq emosionallıq, kəskin dil və kəskin müqayisələr rəyin xüsusiyyətlərinə ziddir. Rəyin obyektivliyini göstərən əsas cəhət dəlillərin gətirilməsidir (Nəhmətova, 2020, s. 49–50). Müəllif bədii mətnə rəy yazmazdan öncə şagirdi esse-təəssürat və rəy-inşanın müqayisəsi ilə tanış etmək məqsədilə aşağıdakı fərqləri qeyd etmişdir:

Yazı növünün əsas xüsusiyyəti

Esse-təəssürat: Şagirdin əsər haqqında emosional-qiymətləndirici (ekspressiv) təhlili – şəxsi təəssüratı.

Rəy-inşa: Məzmun və forma vəhdəti əsasında bədii əsərin tənqidi analizi – əsərin obyektiv təhlili.

Yazı növünün məqsədi

Esse-təəssürat: Əsər haqqında təəssüratlarını bölüşmək; bəyəndiyi əsəri diqqətə çatdırmaq; müzakirədə iştirak etmək.

Rəy-inşa: Bədii əsərin ideya-poetik xüsusiyyətlərini qiymətləndirmək; esse-təəssüratın məqsədlərini müəyyən etmək və s. (Nəhmətova, 2020, s. 50–51).

“İnşa” sözü bəzi xarici dillərə “esse” kimi tərcümə edilir (essay). Yəni digər ölkələrdə esse yazıları inşaların ekvivalenti hesab edilir. Sovet təhsil sistemində və ənənəvi təlimdə yaradıcı yazı olaraq ancaq “inşa” termini işlədilirdi. Müstəqillik illərindən sonra dünya təhsilinə integrasiya edilərək fəal təlim metodlarından istifadə edildi və bununla da, tədrisə “esse” anlayışı daxil oldu. Buna baxmayaraq, hazırda da inşa anlayışından paralel olaraq istifadə edilir. Bu iki anlayış arasındakı fərqi müqayisə etsək, bəzən bu izahların özünü doğrultmadığının şahidi olarıq. Əgər mütəxəssislər inşaların obyektiv, esselərin isə subyektiv gerçəklikləri əks etdiyini bildirirsə, o zaman “Mənim anam”, “Mənim atam”, “Ana vətənim”, “Doğma məktəbim”, “Mənim ən böyük arzum” və s. mövzularda yazılmış yaradıcı mətnləri növünə görə necə ayırd etmək olar? Əgər inşalarda faktlar və sitatlar verilməlidir deyiriksə, bu, eynilə esse yazılarında da belədir. Ona görə zamanla *inşa* yazı növü anlayışı istifadədən çıxarılıb, əvəzinə *esse* termini işlədilsə idi, bu cür qarışıqlıq yaranmazdı. Çünki bu ifadələr eynilik təşkil etdiyi üçün onlar arasında sərhədləri müəyyən etmək çətinlik yaradır.

Peyzaj-inşalar adı altında ilin müxtəlif fəsillərində təbiət qoynunda keçirilən gəzintilər əsasında yazılan yazı işlərini qruplaşdırmaq olar. Belə ki, “doğma yerlərə ekskursiyalar, gəzintilər, ətraf aləmdəki əşya və hadisələr üzərində müşahidələr uşaq-

larda həssaslıq, təbiətə, gözəlliyə məhəbbət, onlardan zövq almaq, onları qorumaq hissini tərbiyə edir. Uşaqlar öz təəssüratlarını həvəslə ifadə edirlər” (Kərimov, 2011, s. 533–534). Hətta məqsəd sonradan inşa yazmaq olmasa belə, şagirdlər getdikləri gəzintilərdə gördüklərini mütəmadi olaraq tutduqları günlüklərə yazmağı vərdiş etsələr, bu onlar üçün çox faydalı olar. “Qoy meşə gəzintisindən, şəhər səyahətindən aldıkları və ya sadəcə ətraf aləmdən aldıkları təəssüratları öz “yazıçı blaknot”larında qeyd etsinlər. Onda uşaq təkcə seyr etməyi deyil, gəzməyi bacaracaq, gördüklərini sözə çevirə biləcək. Bunun nəticəsində başqalarının yazdıqlarına da diqqətlə yanaşacaq. Sözü yerində işlətməyin nə demək olduğunu anlayacaq” (Nəbiyeva, 2010, s. 73–74).

Təsviri inşalar hər hansı şəklin, əşyanın, heyvanın və s. təsvirinə həsr edilir. Bunun üçün ya təsvir obyektinin şəkli lövhədən asıla, ya monitorda nümayiş etdirilə, ya hər hansı bir heyvanın müqəvvası sinfə gətirilə bilər, yaxud da uşaqların çox görüb yaxşı bələd olduqları əşyaların yaddaşlarına əsaslanıb təsvir etməsi tapşırıla bilər. “Təsviri inşaların yazılması üzrə vərdişin inkişaf etdirilməsi üçün bənzər əşyaların müqayisə olunmasına geniş yer verilməlidir. III – VI sinif şagirdlərindən qazla ördəyin, pişiklə pələngin, itlə qurdun, maralla ceyranın, küknarla şamanın müqayisəsi üzrə təsvir xarakterli inşa yazmağı tələb etmək olar. Bu sahədə müəyyən vərdiş yarandıqdan sonra günəşin çıxması ilə batmasına, payız meşəsi ilə yay meşəsinin müqayisəsinə həsr olunmuş inşalar yazdırmaq mümkündür” (Kərimova, 2011, s. 538).

İnşa növləri ilə tanışlıqdan sonra belə nəticəyə gəlirik ki, onların yazılması üçün müəyyən hazırlıq mərhələsinə ehtiyac vardır və bu mərhələ nə qədər düzgün istiqamətdə qurularsa, inşanın mətni də bir o qədər uğurlu alına bilər. Müəllim hazırlıq mərhələsini keyfiyyətli və səmərəli şəkildə təşkil edə bilərsə, şagirdlərin yol verə biləcəkləri səhvlərin qarşısını əvvəlcədən ustalıqla ala bilər. Könül Nəhmətova hazırlıq üçün əlavə ədəbiyyatların oxunması şərtini tövsiyə edərək inşa yazarkən şagirdlərin yol verdiyi tipik səhvlərə səbəb olan amilləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmışdır:

- mövzuya uyğun olmayan materiallardan istifadə etmək;
- materialın təmin olunmaması;
- yazıda ardıcılığın pozulması;
- hissələrin həcm tələblərinin pozulması;
- məzmunun plana uyğun olmaması;

- eyni fikirlərin təkrarlanması;
- sitatlardan istifadə bacarıqsızlığı (ya həddindən artıq istifadə etmək, yaxud heç istinad etməmək);
- tarixi, ədəbi, bioqrafik faktların təhrifi;
- müasirliklə süni əlaqələndirmə;
- hissələr arasında məntiqi əlaqəsizlik;
- mənbələrdən uyğunsuz istifadə (Nəhmətova, 2020, s. 49).

İnşa və digər yazı növləri (yaradıcı imla, ifadə, esse və s.) arasında fərqli xüsusiyyətlərlə yanaşı, müəyyən ortaq cəhətlər də vardır. Yaradıcı imla şagirdlərə öz fikirlərini müstəqil olaraq ifadə etmək və qazanılmış orfoqrafik vərdişləri möhkəmləndirmək imkanı verən yazı növüdür. Bu yazı növü şagirdlərin yaradıcı qabiliyyətini inkişaf etdirməkdə mühüm rol oynayır. Yaradıcı imlalarda şagirdlər ancaq diktə edilənləri yazmaqla kifayətlənmir, diktə edilən söz və ya cümlələrə müəyyən şərtlərə uyğun əlavələr edir, onu tamamlayır və sonra yazırlar (Balıyev, H., Balıyev, A., 2014, s. 255).

Göründüyü kimi, yaradıcı imlalar inşa və imla yazı növləri arasında bir mövqeyə malikdir. Yazının imla növü inşalara hazırlıq mərhələsi kimi səmərəlidir. Şagirdin verilən açar sözlərdən istifadə edərək yaradıcı şəkildə söz birləşməsi, cümlə və mətn tərtib etməsi bu yazı növünü inşalara yaxınlaşdırır. Standart imlalarda olduğu kimi, hər söz diktə edilərək yazdırılmaz, şagirdin təxəyyülü işə salınır və verilən sözləri cümlələrdə istifadə edərək rabitəli mətn hazırlanır. İnşalarda mövzu ümumilikdə tam bir mətn üçün verilsə, yaradıcı imlalarda hər bir cümlənin tərtib edilməsi üçün bir söz təqdim olunur.

Dil dərslərində sərbəst imlalar, qrammatik ifadə və inşalar daha çox rabitəli nitqin inkişafına xidmət edir. Qrammatik ifadələrdən istifadə aşağıdakı əlamətlərinə görə faydalıdır:

1. Mətnin məzmununun rabitəli ifadəsi nitq vərdişlərini inkişaf etdirir.
2. Yazılı formada ifadə düzgün yazını, qrammatik bilikləri təkmilləşdirir.

Şagirdlərin müstəqilliyi və yaradıcılığı üçün şərait yaradılır yazırlar (Balıyev, H., Balıyev, A., 2014, s. 280–281).

Göründüyü kimi, ifadə yazılarının şagirdlərin inkişafına olan faydaları sadalanarkən yaradıcı təfəkkürün formalaşması da qeyd edilir. Bu cəhət inşa yazılarında da əsas prinsiplərdən biri hesab olunur.

Şagirdlərə, tələbələrə dilimizin mədəni irs kimi nə qədər dəyərli olduğunu öyrətməklə, onların dilimizin qorunması istiqamətində məsuliyyət hissi qazanmalarını təmin etmək mümkündür. Bu yanaşma onlarda dilə olan sevgini artıracaq və dilin yalnız bir ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də milli kimliyimizin, tariximizin və mədəniyyətimizin ayrılmaz bir parçası olduğunu anlamalarına kömək edəcək (Teymurlu, 2024, s. 97). Bu gün məktəblərdə şagirdlərin inşa yazmaq sahəsində fəallığının azalmasının əsas səbəblərindən biri hazır inşa toplularının geniş yayılmasıdır. Bu, şagirdlərin yaradıcı düşüncə qabiliyyətlərini məhdudlaşdıraraq, inşa yazma vərdişlərinin inkişafına mənfi təsir göstərir (Nəbiyeva, 2010, s. 72).

Nəticə

İnşa yazıları şagirdlərin yazılı rabitəli nitqini, yaradıcı düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirən yazı növüdür. İbtidai siniflərdən etibarən, şagirdlərin duyğu və düşüncələrini yığcam şəkildə ifadə edə bilmək bacarığını formalaşdırmaq və yuxarı siniflərə doğru bu bacarıqlarını daha da inkişaf etdirmək müəllimin qarşısına qoyulan əsas tələblərdəndir. Bu sahəyə həsr edilmiş ədəbiyyatlarla tanışlıq zamanı şahid oluruq ki, digər yazı növləri (imla, esse) barədə əhatəli və sistemli məlumat vardır. İnşa yazıları haqqında da belə bir araşdırmaya ehtiyac duyulur.

Araşdırmada inşalar, onların növləri və digər yazı növləri ilə müqayisəsi və s. məsələlərə toxunulmuşdur. Materialdan həm orta məktəb müəllimləri, həm də ali məktəblərdə bu mövzuların tədrisi ilə məşğul olan müəllimlər və tələbələr istifadə edə bilirlər.

Ədəbiyyat

1. *Azərbaycan Respublikasının Ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili üzrə Təhsil proqramı* (kurikulumu). ARTİ.
2. Balıyev, H., Balıyev, A. (2014). *Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası*. Qismət.
3. Cəfərova, N. (2016). *İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası*. ADPU-nun mətbəəsi.
4. Kərimov, Y. (2011). *Ana dilinin tədrisi metodikası*. Kövsər.
5. Nurullayeva, Ü., Bayramova, İ., Zahidova, Ş., Allahverdiyeva, N., Xanaliyeva, A. (2020). *Ümumtəhsil məktəblərinin 1-ci sinfi üçün Azərbaycan dili fənni üzrə dərslərin metodik vəsaiti*. Radius.
6. Nəhmətova, K. (2020). *Yazı işinin təşkili metodikası*. ARTİ.

7. Nəhmətova, K. (2022). *Esse: yazı tiplərinə görə növləri*. Elm və təhsil.
8. Nəbiyeva, Ş. (2010). *Ana dilinin tədrisi metodikasının aktual problemləri* (Metodik vəsait). ADPU-nun mətbəəsi.
9. Rəhimov, A. (2015). *Əsərlər*. 20 cildə. XX cild (Ana dilinin tədrisi metodikası (ibtidai siniflərdə). BDU nəşriyyatı.
10. Paşayeva, Ş. (2007). *Ana dilinin tədrisində nəzəri və praktik məsələlər*. Təhsil.
11. Teymurlu, Z. (2024). Tədris mühitində dilin qorunması. *Azərbaycan məktəbi*, 3(708), 91–98.